

УДК: 94(477):39(=161.2)

О. Іванюк
Є. Білодід

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ РІГЕЛЬМАНА І ЙОГО ВНЕСОК У ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Розвідка висвітлює низку питань пов'язаних з науковою, просвітницькою й літературною діяльністю Миколи Рігельмана. У процесі дослідження особлива увага звертається на внесок представника українського лівобережного дворянства у збереження української культурної спадщини. З метою реконструкції ролі особистості у формуванні культурних процесів у Лівобережній Україні, було використано комплексний методологічний підхід, що поєднує в собі методи: внутрішньої критики, культурологічний, історико-генетичний, описовий тощо. У процесі наукової розвідки було акцентовано увагу на роботі поміщика у Київській Археографічній Комісії, що ознаменувало початок становлення Миколи Рігельмана як дослідника, української історико-культурної спадщини. Встановлено, що найбільше уваги він приділяв етнографічним дослідженням, популяризації освіти серед широких верств населення, зокрема селян, й збереженню фольклорної спадщини. Серед комплексу заходів, ініційованих Миколою Рігельманом варто виділити такі: видання етнографічних збірок, зокрема М. Максимовича й А. Метлинського; підготовка перевидання статей з журналу «Сельское чтение» українською мовою для широкого загалу, розробка проекту створення навчального закладу з метою підготовки кваліфікованих кадрів сільськогосподарського напрямку. У процесі дослідження з'ясовано що Микола Рігельман, був палким прибічником ідеї повернення українського впливу до Києва і боротьби із домінуванням польської шляхти у Правобережжі. Його реалізація передбачала у тому числі й створення місць пам'яті, які б розповідали або нагадували про звичає минуле українського народу. Тому, Микола Рігельман став одним із ініціаторів

встановлення пам'ятника Богдану Хмельницькому у Києві.

Ключові слова: Микола Рігельман, українська культурна спадщина, Київ, просвітницька діяльність, слов'янофільство.

DOI 10.34079/2226-2830-2024-15-40-34-44

Сучасна історична наука дедалі більше уваги приділяє вивченню індивідуальних біографій як важливого чинника для розуміння складних історичних процесів. Однією з таких малодосліджених постатей є Микола Аркадійович Рігельман. Успадкований від пращурів високий соціальний статус й матеріальний добробут дозволив чернігівському поміщикові посісти відповідне місце у тогочасному суспільстві. Як людина приналежна до українського лівобережного дворянства, поєднав у собі риси громадського діяча, службовця, археографа й мецената. Ця багатогранна особистість демонструвала синтез різноманітних соціальних ролей й успішне поєднання широкого спектру наукових інтересів.

Микола Рігельман, упродовж життя підтримував родинні, дружні і професійні зв'язки із багатьма знаковими особистостями свого часу, зокрема Г. Галаганом, П. Кулішем, М. Маркевичем, М. Максимовичем, А. Метлинським та іншими, приятелював з Т. Шевченком. За визначенням М. Драгоманова він був – «урядовим

українофілом», який вбачав у слов'янстві «особливий духовний організм» (Требіна, 2017, с. 14). Тобто, М. Рігельман визнавав українську самобутність як таку, що має існувати у межах державної лояльності. Отже, значною мірою, його діяльність була спрямована на утвердження концепції окремішності українського краю, однак ця окремішність повинна полягати у етнографічних, антропологічних, світоглядних відмінностях, і не мала транслювати державні амбіції. Ці переконання переважно і визначали зміст як наукової, так і просвітницької діяльності, так і спонукали його до збереження української культурної спадщини. У свою чергу Г. Галаган називав свого двоюрідного брата «неусвідомленим Українцем», що викликало захоплення у М. Рігельмана. Визнання іншими його приналежності до українського народу надзвичайно тішило його. У листі до Г. Галагана від 18 листопада 1846 р. він писав: «Це – те місце, де ти мене називаєш справжнім, хоч і неусвідомленим Українцем; може ти й мало думав про ці слова, однак у них засяяло мені таке тепле й дружнє почуття від тебе ... що уся моя душа полинула у твої обійми, як до обителі райської. Дякую друже!» (ІР НБУВ, Ф. 3/1/851, арк. 1 зв 2). З цим теплим почуттям чиновника, дослідника, редактора і мецената узгоджувалась і його діяльність із збереження української культурної спадщини.

Постать М. Рігельмана привертала увагу як його сучасників, так і дослідників ХХ - початку ХХІ ст. Однак, не зважаючи на це, в українській історіографії відсутні комплексні дослідження присвячені його багатогранній діяльності. Для існуючих наукових розвідок характерне зосередження на біографічних фактах і фрагментарне висвітлення його соціокультурних контактів. Одним з перших, хто висвітлив його життєвий шлях став письменник М. Колмаков (Колмаков, 1894).

За радянської доби, автори зазвичай, обмежувалися короткими інформаційними згадками про участь Миколи Рігельмана у певних ініціативах, або діяльності Археографічної комісії. Одним з таких дослідників був В. Міяковський який зосередив увагу на участі у археографічних розвідках кирило-мефодіївців (Міяковський, 1929). Відсутність прискіпливої уваги, вочевидь, пояснювалася ідеологічними концептами які побутували у суспільстві. Походження з дворянської родини і чиновницькі посади, визначали рівень інтересу до особи М. Рігельмана. Однак, його тісні зв'язки з кирило-мефодіївцями сприяли згадкам про нього у тогочасній літературі. Наприклад, у 1990 р. було опубліковано ґрунтовну працю присвячену братству. Наукова розвідка містила матеріали слідства щодо членів цієї організації. У третьому томі видання автори оприлюднили джерела які стосувалися слідчої справи М. Рігельмана (Кирило-Мефодіївське товариство, 1990).

Із здобуттям незалежності, історичні дослідження, пов'язані з біографістикою набули свого значного розвитку. Значно зросла кількість наукових розвідок, у яких не лише описувався життєвий шлях М. Рігельмана, але й аналізувалася його наукова й літературна спадщина. Цей процес пояснювався як новими архівними знахідками, так і переосмисленням його місця в українському інтелектуальному середовищі ХІХ ст. Дослідниками які звернули увагу на постать М. Рігельмана є В. Шандра (Шандра, 2005), В. Мороз (Мороз, 2011), Н. Требіна (Требіна, 2017).

Основу джерельної бази наукової розвідки складають як опублікований, на шпальтах часопису «Киевская старина», епістолярій М. Рігельмана, так і його листи, які зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Метою статі є аналіз діяльності Миколи Рігельмана у царині просвітництва і визначення його внеску у збереження української культурної спадщини.

Микола Рігельман, як і значна частина нащадків українських лівобережних дворянських родин, після закінчення першого відділення філософського факультету в Московського університету, розпочав кар'єру державного службовця. Упродовж семи років він працював у канцелярії московського цивільного губернатора. З середини 40-х рр. його діяльність пов'язана з канцелярією Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора, керівництвом училищами Київської губернії й Другою київською гімназією.

Однак, державна служба не стала для Миколи Рігельмана єдиною справою його життя. Сумлінне виконання обов'язків титулярного радника він вдало поєднував із дослідницькою роботою у Київській Археографічній Комісії (Тимчасовій комісії для розгляду давніх актів)⁷⁰. У якості члена-співробітника, Микола Рігельман долучився до її діяльності у 1845 році. Упродовж тривалого часу побутувала думка, що його входження до складу комісії, ініціював генерал-губернатор Д. Бібіков, який висловлював зацікавлення у результатах досліджень, з метою їх використання як ідеологічного інструменту у боротьбі з польським національним рухом. Однак, В. Шандра аналізуючи діяльність імперської адміністрації у Києві, дійшов до висновку, що долучення М. Рігельмана, до роботи Археографічної Комісії, було його власною ініціативою (Шандра, 2005, с. 344).

Саме з цією установою пов'язаний процес становлення М. Рігельмана як дослідника який займається розшуком і збереженням рукописних і друкованих пам'яток, які становлять українську історичну і культурну спадщину. Як співробітник редакційної колегії М. Рігельман співпрацював із уже відомими на той час вченими, зокрема М. Максимовичем, М. Іванишевим, О. Селіним й В. Чеховичем. Йому поталанило досліджувати документами фельдмаршала графа Румянцева-Задунайського, які зберігалися у архіві Чернігівського губернського правління (Матяш, Зворський, Приходько, Романовський та Федорова, 2007, с. 534).

У 1846 р., з науковою метою, його було відряджено до Москви. Як у державних установах, так і у приватних осіб, у російській столиці, зберігалися старожитності, й різноманітні давні акти, які було привласнено або вкрадено під час упокорення українських земель або анексії Кримського півострова 1783 р. Мету свого відрядження М. Рігельман визначив так: «Мені дають доручення або, краще, я сам запропонував подивитися в Московському архіві закордонних справ акти, що стосуються Малоросії і можуть бути надрукованими в тутешній Археологічній комісії» (ІР НБУВ, Ф.3/1/916, арк. 1).

Подорож виявилася вкрай вдалою. У Москві він роззнайомився з російським істориком М. Погодіним, і дізнався про наявність у нього Літопису Самійла. Він і повідомив Археографічну комісію про існування цієї пам'ятки. Зрештою М. Рігельман ще й вмовив власника передати «Літопис» до Києва для подальшої публікації. Сам М. Погодін у листі до Писарева зазначав: «Почувши від pana Рігельмана про бажання Ваше надрукувати мій Малоросійський літопис, посилаю його у ваше повне розпорядження. Це є дорогоцінність зі справжніх сказань, яка розіллє світло нове на всю історію. Самуїло Величко був канцеляристом у Військовій Канцелярії й доклав до свого твору багато актів. Старовинну частину запозичив він із записок Самуїла Зорки, колишнього секретаря Богдана Хмельницького. Прошу Вас іменем історії, зберігати

⁷⁰ Комісія заснована у 1843 р., у м. Києві, за сприяння Михайла Максимовича. Завданням комісії було: збирання історичних джерел, проведення, за потребою, археологічних розкопок й в кінці, на основі знайденого матеріалу, публікація наукових видань.

рукопис, як зіницю ока, нікому до часу не показувати, окрім нареченого видавця, і намір зберегти в таємниці» (Міяковський, 1921, с. 321).

Видавцем «Літопису» було призначено М. Костомарова. Він готував записи до друку, однак роботу над ними було припинено. Причиною став арешт видатного українського історика весною 1847 року, через причетність до організації Кирило-Мефодіївського братства. Микола Рігельман писав з цього приводу Г. Галагану: «Останнім часом, шановний Григорію, відбулися тут сумні події, про котрі можу тобі сказати те, що вже знає все місто, що професора Костомарова, відомого своїми літературними творами, забрали і відправили в Петер(бург) за підозрою не знаю, в яких провинах політичних. Те ж саме трапилося з Шевченком та кількома тутешніми студентами. Бог знає, в чому їх там підозрюють; а знаючи їх за літературними працями, не можна не пошкодувати, тому що це були люди з талантами» (ІР НБУВ. Ф.3. Оп. 1. Спр. 208. Арк 1)⁷¹.

На думку П. Жура, цим листом М. Рігельман намагався попередити Т. Шевченка, з яким приятелював ще з 1840 р. Як чиновник Канцелярії він дізнався про невідворотність арешту, тоді коли до установи надійшов відповідний наказ. Вважаючи, що письменник перебуває у цей час на Чернігівщині він і написав листа Г. Галаганові (Жур, 1989, с. 16). Зрештою і самого М. Рігельмана, допитували у справі кирило-мефодіївців, вважаючи його причетним до діяльності товариства. Його не було ув'язнено, однак він тривалий час перебував під наглядом поліції.

Арешт М. Костомарова, створив умови для призначення нового відповідального у справі видання Літопису Самійла Величка. Ним став М. Рігельман. Український історик Олег Журба досліджуючи діяльність Київської археографічної комісії в цілому, і зокрема звертаючи увагу на особливості редагування «Літопису», зазначав, що науковець відмовився від передачі тексту методом транслітерації, мотивуючи це виключно зручністю для більшості читачів (Журба, 1993. с. 69). Він як аматор, у цій справі припустився й інших хиб, зокрема: розкривав титла і скорочення слів, літери, що вийшли з вжитку, замінив на сучасні; у виданні літопису, також, практично повністю відсутні примітки до тексту й належне археографічне оформлення; у передмові подана коротка інформація про джерело, його структуру, зовнішній вигляд, час складання (Журба, 1993. с. 69). Хоч зазначенні огріхи й були наслідком нестачі досвіду й кваліфікації, підготовлене М. Рігельманом видання, отримало досить високу оцінку наукової спільноти.

Однак, зусилля не обмежилися виключно збереженням рукописної спадщини. Завдяки батькові, Аркадію Рігельману, який з дитинства прищеплював синові глибокий інтерес до української культури, Микола Рігельман рано виявив схильність до етнографічних досліджень. Отже, ще однією справою, яка знайшла відгук у серці українського дворянина, стало збереження і популяризація фольклорної спадщини. Микола Рігельман не лише самостійно збирав зразки усної народної творчості, але й підтримував власним коштом видання етнографічних збірок інших авторів.

У тих випадках, коли сам не міг посприяти публікації, він звертався за допомогою до двоюрідного брата – Григорія Галагана. Подібна ситуація склалася навколо публікації збірки пісень М. Максимовича. У зв'язку з цим М. Рігельман писав Г. Галагану: «Як тобі відомо, тут мешкає Максимович, який довго займався зборами українських пісень і накопив їхню чималу кількість; найменшу їхню частину він видав, але видання зупинилося на першому томі, через брак коштів. Розговорившись раз про це, мені спало на думку, чи не знайдеться добра людина, яка могла б допомогти цьому горю; і твій образ

⁷¹ Уривок, також опублікований у статті Жур П. Шевченківський Київ. Дніпро. 1989. № 7. С. 16.

промайнув переді мною. Я не назвав, однак, тебе; втім, сказав Максимовичу, що, можливо, мені вдасться знайти людину, яка захоче позичити йому або навіть пожертвувати потрібні гроші. Тепер, сподіваюся, що тобі анітрохи не важко буде сказати мені без усяких натяків – ні, якби така пропозиція, з чого б то не було, обмежувала тебе, я звертаюся до тебе з цим питанням» (ІР НБУВ, Ф. 3/1/201, арк. 1, 1 зв.). Зрештою, проблему було вирішено й у 1849 р. за авторством М. Максимовича вийшла друком збірка українських пісень.

Про необхідність збереження усної народної творчості для прийдешніх поколінь і посилення заходів для реалізації цього завдання М. Рігельман писав і у листі до Г. Галагана, датованому 15 грудня 1852 р.: «День наш минув у історичних спогадах, і за співом якоїсь Домахи пісень, яких вона знає, за словами Максимовича, до 500, до цього ж має чудовий голос (і сама дуже миловидна) і дійсно народний стиль. І скільки таких Домах можна було б відшукати у твоїх володіннях, і яка б чудова збірка могла б бути укладена нашої народної музики, як пам'ятник і скарбниця для нащадків. Однак ви спите, запеклі патріоти, і створення народної душі гинуть, замовкають навіки і ніхто і ніхто про них не почує» (ІР НБУВ, Ф. 3/1/855, арк. 2).

Микола Рігельман відіграв, також, одну із важливих ролей у публікації подібного видання, укладеного Амвросієм Метлинським. Окрім фінансового сприяння, він допомагав і власноруч зібраними фольклорними матеріалами, займався редакційними й видавничими питаннями. Оскільки для збірки не вистачало купальських, троїцьких, пісень, що належать до сільських промислів, колискових тощо, М. Рігельман звернувся за допомогою, щодо її змістовного наповнення, до друзів і родичів, зокрема Г. Галагана й родини Лизогубів.

Характеризуючи майбутнє видання, він писав до Г. Галагана: «Я б привіз тобі зразки зі збірки українських пісень, приготованої до видання Метлинським (тобто слова), він сильно сподівається на твоє сприяння і я також. Пісень буде всіх до 300 і між ними багато дуже хороших; взагалі якщо видання відбудеться, то воно буде перше у відношенні систематичного розташування, – так, що всі сторони життя народу, як зовнішнього, так і внутрішнього, відіб'ються у власному їхньому дзеркалі, зрозуміло, з більшою або меншою повнотою, дивлячись на те, яким багатим є кожний відділ» (Частная переписка Г.П. Галагана, 1899b, с. 444).

Збірник був цікавий й тим, що основну частину пісень складали твори видатного українського фольклориста Степана Носа. Такий вибір був не випадковим. Значною мірою, він обумовлювався ставленням самого М. Рігельмана до творчості цього виконавця. Одного разу, слухаючи спів Степана Носа, Микола Рігельман підхопився із фотеля і вигукнув: «Яка чарівність і краса, скільки душевної правди в цих квітках!» (Требіна, 2017, с. 14). Зрештою, працю було надруковано у 1854 р. під назвою «Народные южнорусские песни».

Зусилля до дослідження і збереження української культурної спадщини М. Рігельман докладав і надалі, перебуваючи у складі різноманітних товариств, зокрема: Київського слов'янського благодійного товариства (з 1878 р.) й Київського відділення російського музичного товариства (Матяш, Зворський, Приходько, Романовський та Федорова, 2007, с. 533). Перша із зазначених спілок була добровільним об'єднання української інтелігенції, яка мала слов'янофільські переконання. Діячі товариства ставили собі за мету популяризацію теми культурного й соціального життя південних і західних слов'ян з метою організації їм практичної допомоги у боротьбі за національну ідею. Визначаючи місце М. Рігельмана у діяльності цієї організації М. Колмаков писав: «Увесь цей час він брав найжвавішу участь у долі слов'янства і неодноразово жертвував зі своїх засобів значні суми на видання книг з слов'янознавства» (Колмаков, 1894. с. 57).

Фінансові зусилля громадського діяча на підтримку товариства становили від 1 до 10 тис. рублів на рік. Власне його коштом і було організовано видання «Слов'янського щорічника». Поряд з тим підтримувалися й закордонні проекти, які розвивали й популяризували слов'янофільську проблематику.

Упродовж життя М. Рігельман не полишав реалізовувати різноманітні видавничо-просвітницькі ініціативи. Так, у 1857 р., після повернення Т. Шевченка до України, М. Рігельман підтримав письменник матеріально, а також, опублікував у журналі «Русская беседа» рецензію на «Записки о Южной Руси», в якій дав високу оцінку поемі «Наймичка» (1845 р.) (Требіна, 2017, с. 14). Він, також, взяв участь у комплектуванні книгозбірні жіночого училища імені графа Д.М. Блудова⁷². 19 січня 1870 р. у листі, адресованому братству, графиня А.Д. Блудова зазначала: «Рігельман (старший братчик київського відділу братства) теж писав мені, що він вам надіслав книжку з римської історії, але не знаю яку. Чи знадобиться вона вам?» (Сажок, 2012, с. 83).

Однак, видавничо-просвітницькі ініціативи полягали не лише у збереженні культурної спадщини, поширенні й підтримці україномовних літературних творів, але й у популяризації знань у різних сферах життєдіяльності суспільства. Одним з цікавих, але на жаль не реалізованих проектів, стала спроба перевидання українською мовою низки статей, опублікованих у журналі «Сельское чтение», що видавався у Петербурзі за редакцією В. Одоєвського й А. Заблоцького-Десятовського, які були пов'язані із сільським господарством і побутом.

Його метою, було поширення, серед населення, знань які транслювали інновації у аграрній сфері. Окреслюючи поставлені завдання, Микола Рігельман нотував: «Знайшлися молодики, які старанно взялися за справу, так що вона разом закипіла і вже готова. Користь у ставленні до них самих – деякий рід вправ у справі, досі зовсім чужій: друге, вигода видати малоросійському світові те, що вже схвалено урядом, а отже, не може переслідуватися; третє, у такий спосіб керівники наших палат можуть без докорів сумління подати руку допомоги для розповсюдження; четверте й головне, що на безриб'ї й рак риба» (Частная переписка Г.П. Галагана, 1899а, с. 191-193).

Загалом, журнал «Сельское Благоустройство» користувався особливою популярністю серед дворян. Однак, його завдання полягало не лише у залученні аристократичних кіл до авторської діяльності, а й у висвітленні важливих соціально-економічних проблем. Одним із гострих питань, які обговорювалися на сторінках журналу, була й майбутня селянська реформа. Участь у дискусії брав і М. Рігельман. Свою позицію, щодо змін у аграрному секторі він сформулював так: «Міркуючи над майбутньою перебудовою селянського побуту з різних його боків, приходимо до переконання, що під час вирішення цього питання потрібно керуватися переважно трьома міркуваннями: 1) здійснити ці зміни найменш збитковим чином для поміщиків; 2) створити для селян становище більш-менш стійке; 3) найближчим часом припинити обов'язкові відносини між тими й іншими (Рігельман Н., 1859, с. 23).

Схвально ставився М. Рігельман й до позицію Д. Бутовського, який вважав, що виділення селянам землі було єдиним способом врятувати їх від злиднів та соціального потрясіння. Він наголошував: «треба дати селянам польову землю в невід'ємне користування, за обов'язкову роботу, – і ще змусити нею користуватися; тому, що знову, якщо надати право виселення, то нерідко найвигідніші умови не втримають селян на місці» (Якименко, 2013, с. 172). Крім того, М. Рігельман пропонував виділяти кожному одруженому робітнику орієнтовно 3 десятини поля і одну десятину сінокосу з тим, щоб

⁷² Блудов Дмитро Миколайович – державний російський діяч, літератор.

впродовж 12 років селянин міг або відпрацювати щорічно протягом 112 днів, або викупити грошима цю землю у власність (Якименко, 2013. с. 173).

Ще однією громадською ініціативною М. Рігельмана, пов'язаною із вдосконаленням царини сільського господарства, яку підтримав і П. Комаровський⁷³, було прагнення заснувати установу для здобуття освіти серед сільських механіків, інженерів й техніків. Ця школа мала на меті готувати відповідні професійні кадри в аграрній сфері, а також підвищити рівень освіченості селян. Визначаючи потребу існування такої установи М. Рігельман писав: «я все-таки залишаюся в колишньому переконанні, що освіта, мистецтво, вміння є єдиною в наш час силою, і такою, без якої неможливо обійтися, якщо не хочеш залишитися далеко позаду, предметом глузувань, і бути приреченим на роботу вола, про якого всі думають, що він лише здатний орати землю. Тільки освіта в сенсі сучасності приводить до свідомості; а свідомість викликає на діяльність усі сили нашого духу» (ІР НБУВ, Ф. 3/1/899, арк 2 зв.).

Микола Рігельман був активним учасником суспільного життя, його погляди відображали настрої значної частини лівобережного дворянства. Зокрема, він виступав за посилення українського впливу в Києві та протидію домінуванню польської шляхти на Правобережжі. Ці погляди були характерними для значної частини лівобережного дворянства, яке прагнуло зміцнити свої позиції в регіоні. Він наголошував: «У цей час коли благонамірені реформи Уряду та їх ліберальний напрямок – дають суспільному життю більше простору та самостійності, Польський елемент стиснутий заходами колишнього царювання, став оживати з новою енергією» (ІР НБУВ, Ф. І/1/6975, арк 4). Для досягнення успіху у цій справі, ним вважалося за можливе й використання російських урядових кіл, як своєрідного інструменту. Поряд з тим, основними заходами для протидії польським впливам він вважав: необхідність «усунути Поляків по можливості від будь-якого урядового офіційного значення в цьому краї» (ІР НБУВ, Ф. І/1/6975, арк 3 зв.); «заборону переселяти Поляків із Царства Польського у вигляді поміщиків на землі поміщицькі»; організацію російськомовних курсів для промисловців, інженерів, ремісників; реформування православної церкви, яка мала стати основним духовним інструментом впливу на не польське населення (ІР НБУВ, Ф. І/1/6975, арк 5 зв.).

У контексті протії польським впливам, Микола Рігельман став одним із ініціаторів встановлення пам'ятника Богдану Хмельницькому у Києві. Гліб Лазаревський⁷⁴ згадував: «Думка поставити цей пам'ятник у Києві виникла після придушення польського повстання 1863 року й чи не першими піонерами були Микола Рігельман і Михайло Юзефович» (Кужельна, 2020, с. 227). Монумент мав стати місцем пам'яті і символом боротьби українців з польською державою. Власне патріотичне захоплення постаттю Б. Хмельницького він опосередковано описав так: «Був я у Чигирині, цьому палладіумі нашої слави; бвчив здалеку Суботово і говорив на полі з його обивателями... Вдивляючись пильно у риси, і мені здавалося в них щось спільне з типами Хмельницького. Може і гречкосій, з яким я розмовляв, був на нього схожий. Народ сильний, білявий, риси неправильні, але у них х і у очах багато сенсу» (ІР НБУВ, Ф. 3/1/855, арк. 2). Поряд з тим, М. Рігельман розумів, що пам'ятник дозволять поставити, оскільки він влаштовував й імперську владу, яка продукувала міф про добровільне возз'єднання українських земель з Московією.

⁷³ Комаровський Павло Євграфович – граф, партнер Марії Галаган, сестри Григорія; у шлюбі з 10 листопада 1840 року.

⁷⁴ Лазаревський Гліб Олександрович – син Олександра Лазаревського; літературознавець, правник.

Таким чином, синтез різноманітних соціальних ролей й широкий спектр інтересів робить Миколу Рігельмана багатогранною особистістю. Займаючи різні посади у державних установах, він водночас був творцем і учасником численних культурно-просвітницьких проєктів, спрямованих на збереження й популяризацію української культурної спадщини. Серед його здобутків є: редагування Літопису Самійла Величка, видання етнографічних збірок М. Максимовича й А. Метлинського, підготовка до перевидання статей з журналу «Сельское чтение» українською мовою для широкого загалу, розробка проєкту створення навчального закладу з метою підготовки кваліфікованих кадрів для українського села, ініціатива із встановлення пам'ятника Б. Хмельницькому у Києві. Попри те, що значна частина просвітницьких ініціатив залишилися нереалізованими, вони демонструють прагнення М. Рігельмана до поширення освіти серед широких верств населення.

Бібліографічний список

- Жур, П., 1989. Шевченківський Київ. *Дніпро*, 7, с. 5-19.
- Журба, О. І., 1993. *Київська археографічна комісія 1843–1921*. Київ: Наукова думка.
- ІР НБУВ, Ф. 3/1/201, Ригельман Николай – Галагану Григорию Павловичу. Лист 30 січня 1845 р., 2 арк.
- ІР НБУВ. Ф.3./1/208 . Ригельман М.А – Галагану . Лист 2 квітня 1847 р., 4 арк
- ІР НБУВ, Ф. 3/1/855, Ригельман М.А – Галагану. Лист 15 грудня 1852 р. з Києва до []. 2 арк.
- ІР НБУВ, Ф. 3/1/899, Ригельман Николай – Галагану Григорию Павловичу. Лист 15 травня, 4 арк.
- ІР НБУВ, Ф. 3/1/916. Ригельман Николай – Галагану Григорию Павловичу. Лист 10 грудня, з Києва до Сокиринцев, 3 арк.
- ІР НБУВ, Ф. І/1/6975, Ригельман Н. А. Записка о нынешнем положении губерний Киевской, Подольской и Волынской, о борьбе с польским влиянием. [подача кн. Елене Павловной Блудовой и в комитет о Западном крае 1863 г.], 10 арк.
- ІР НБУВ, Ф. 3/1/851, Ригельман М.А – Галагану. Лист 18 листопада 1846 р. з Києва до Прилук на Полтавщині. 2 арк.
- Кирило-Мефодіївське товариство*: у 3 т. 1990. В: П.С. Сохань (голов.) (ред.) та ін. Київ: Наукова думка, Т. 3.
- Колмаков, Н., 1894. *Очерк деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 25 лет его существования 1869-1894*. Киев: Тип. С.В. Кульженко.
- Кужельна, О.В. 2020. Непростий шлях Б. Хмельницького до Софіївської площі (історія спорудження пам'ятника Б. Хмельницькому у Києві в мемуарно-епістолярній спадщині). *Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр.* Київ-Глухів, вип. 13. с. 227-233.
- Матяш, І. Б. (кер.), Зворський, С. Л., Приходько, Л. Ф., Романовський, Р. В. та Федорова, Л. М. (упоряд.), 2007. *Українські архівісти (XIX–XX ст.): Біобібліогр. довідник*. Київ, 752 с.
- Міяковський, В., 1929. Кирило-методіївці в археографічній комісії. *Ювелійний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського*. В: П. А. Тутківський (голов.), О. Ю. Гермайзе, М. О. Макаренко та ін. (ред.). Київ: Трест «Київ-Друк». Т. 1, с. 312–323.
- Мороз, В. В. 2011. Дворянство Лівобережної України і літератури другої половини XIX – початку XX ст. *Гуманітарний журнал*, с. 31–37.
- Рігельман, Н., 1859. О крестьянском вопросе в Малороссии. *Сельское Благоустройство*. 1, с. 23-38.

- Сажок, О. В., 2012. Бібліотечна діяльність Острозького Кирило-Мефодіївського церковного братства у 1865–1929 рр. *Сторінки історії : збірник наукових праць*, 33, с. 80-91.
- Требіна, Н. 2017. Німецьке коріння, українська душа... . *Слово Просвіти*. Київ. Вип. 39. с. 14.
- Частная переписка Г.П. Галагана, 1899b. 1) Письма Н.А. Ригельманана. 2) Два письма А.Л. Метлинскаго. *Киевская старина*, 6(LXV), с. 440–454.
- Частная переписка Г.П. Галагана, 1899a. 1. Письма Н.А. Ригельмана, 1846–53 г. *Киевская старина*, 5(LXV), с. 191–193.
- Шандра, В.С. 2005. *Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX століття*. Київ: НАН України. Ін-т історії України.
- Якименко, Л. І. 2013. Журнал «Сельское Благоустройство» як джерело до історії підготовки селянської реформи 1861 р. в Лівобережній Україні. *Культура народів Причорномор'я*, 254, с. 170-174.

References

- Chastnaya perepiska G.P. Galagana. 1) Pis'ma N.A. Rigel'manana. 2) Dva pis'ma A.L. Metlinskago. [Private correspondence of G.P. Galagan. 1) Letters of N.A. Rigelmanan. 2) Two letters from A.L. Metlinsky]. 1899. *Kiyevskaya starina*, 6, LXV, pp. 440-454. (in Russian).
- Chastnaya perepiska G.P. Galagana. 1. Pis'ma N.A. Rigel'mana, 1846–53 g. [Private correspondence of G.P. Galagan. 1. Letters of N.A. Rigelman, 1846–53]. 1899. *Kiyevskaya starina*, 5, LXV, pp. 191–193. (in Russian).
- IR NBUV, f. 3, Op. 1, Spr. 201, Ryhelman Nikolai – Halahanu Hryhoryiu Pavlovychu. Lyst 30 sichnia 1845 r., fols. 2.
- IR NBUV, f. 3, Op. 1, Spr. 208, Rigel'man M.A – Galaganu. List 2 kvitnya 1847 r., fols. 4.
- IR NBUV, f. 3, Op. 1, Spr. 855, Rigel'man M.A – Galaganu. List 15 grudnya 1852 r. z Kiïva do [], fols. 2.
- IR NBUV, f. 3, Op. 1, Spr. 899, Ryhelman Nikolai – Halahanu Hryhoryiu Pavlovychu. Lyst 15 travnia, fols. 4.
- IR NBUV, f. 3, Op. 1, Spr. 916, Ryhelman Nikolai – Halahanu Hryhoryiu Pavlovychu. Lyst 10 hrudnia, z Kyïva do Sokyrynets, fols. 3.
- IR NBUV, f. 3, Op. 1, Spr. 851, Rigel'man M.A – Galaganu. List 18 listopada 1846 r. z Kieva do Priluk na Poltavshchini, fols. 2.
- IR NBUV, f. I, Op. 1, Spr. 6975, Ryhelman N.A. Zapyska o nymeshnem polozhenyū hubernyi Kyevskoi, Podolskoi y Volynskoi, o borbe s polskym vlyaniem. [podacha kn. Elene Pavlovnoi Bludovoi y v komytet o Zapadnom krae 1863 h.], fols. 10.
- Kolmakov, N. 1894. *Ocherk deyatel'nosti Kiyevskogo Slavyanskogo Blagotvoritel'nogo Obshchestva za 25 let ego sushchestvovaniya 1869-1894*. [An Essay on the Activities of the Kiev Slavic Charitable Society for 25 Years of Its Existence 1869-1894]. Kyiv: Tip. S.V. Kul'zhenko. (in Russian).
- Kuzhelna, O.V. 2020. Neprostyi shliakh B. Khmelnytskoho do Sofiivskoi ploshchi (istoriia sporudzhennia pamiatnyka B. Khmelnytskomu u Kyievi v memuarно-epistoliiarnii spadshchyni). [The difficult path of B. Khmelnytsky to St. Sophia Square (the history of the construction of the monument to B. Khmelnytsky in Kyiv in the memoir and epistolary heritage)]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy: Zb. nauk. pr.* Kyiv-Hlukhiv, 13, pp. 227-233. (in Ukrainian).
- Kyrylo-Mefodiivske tovarystvo: [Cyril and Methodius Society]. u 3 t.* 1990. / za red. P.S. Sokhan (holov.) ta in. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 3. (in Ukrainian).

- Miiakovskiy, V. 1929. Kyrylo-metodiivtsi v arkheohrafichnii komisii. [Cyril and Methodius in the archeographic commission]. *Yuveliinyi zbirnyk na poshanu akademika Mykhaila Serhiiovycha Hrushevskoho* / za red.: P.A Tutkivskiy (holov.), O.Iu. Hermaize, M.O. Makarenko ta in. Kyiv: Trest «Kyiv-Druk», 1, pp. 312–324. (in Ukrainian).
- Moroz, V.V. 2011. Dvorianstvo Livoberezhnoi Ukrainy i literatury druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [The nobility of the Left-Bank Ukraine and literature of the second half of the nineteenth and early twentieth centuries]. *Humanitarnyi zhurnal*. pp. 31-37. (in Ukrainian).
- Rigel'man, N. 1859. O krest'yanskom voprose v Malorossii. [On the peasant question in Little Russia]. *Sel'skoye Blagoustroystvo*, 1, pp. 23-38. (in Russian).
- Sazhok, O.V. 2012. Bibliotekna diialnist Ostrozhkoho Kyrylo-Mefodiivskoho tserkovnoho bratstva u 1865-1929 rr. [Library activity of the Ostroh Cyril and Methodius Church Brotherhood in 1865-1929]. *Storinky istorii: zbirnyk naukovykh prats*, 33, pp. 80-91. (in Ukrainian).
- Shandra, V.S. 2005. *Heneral-hubernatorstva v Ukraini: XIX–pochatok XX stolittia*. [General Governments in Ukraine: XIX–early XX centuries]. Kyiv: NAN Ukrainy. In-t istorii Ukrainy. (in Ukrainian).
- Trebina, N. 2017. Nimetske korinnia, ukrainska dusha... . [German roots, Ukrainian soul...]. *Slovo Prosvity*. Kyiv, 39, pp. 14. (in Ukrainian).
- Ukrainski arkhivisty (XIX-XX st.): Biobiliogr. Dovidnyk*. [Ukrainian archivists (XIX-XX centuries): Biobiliogr. Handbook]. 2007. / uporiadn. I.B. Matiash (k r), S.L. Zvorskyi, L.F. Prykhodko ta in. Kyiv. (in Ukrainian).
- Yakymenko, L.I. 2013. Zhurnal «Selskoe Blahoustroistvo» yak dzherelo do istorii pidhotovky selianskoi reformy 1861 r. v Livoberezhnii Ukraini. [The journal "Rural Blagoustroystvo" as a source for the history of the preparation of the peasant reform of 1861 in Left-Bank Ukraine]. *Kultura narodov Prychernomoria*, 254, pp. 170-174. (in Ukrainian).
- Zhur, P. 1989. Shevchenkovskiy Kyiv. [Shevchenkovskiy Kyiv]. *Dnipro*, 7, pp. 5-19. (in Ukrainian).
- Zhurba, O.I. 1993. *Kyivska arkheohrafichna komisiia 1843-1921*. [Kyiv Archeographic Commission 1843-1921]. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 15.09.2024 р.

O. Ivaniuk
E. Bilodid

MYKOLA RIEGELMAN'S SOCIAL ACTIVITIES AND HIS CONTRIBUTION TO THE PRESERVATION OF THE UKRAINIAN CULTURAL HERITAGE

The article covers a number of issues related to the scientific, educational and literary activities of Mykola Rigelman. In the process of research, special attention was paid to the contribution of a representative of the Ukrainian left-bank nobility to the preservation of Ukrainian cultural heritage. In order to reconstruct the role of the individual in the formation of cultural processes in the Left-Bank Ukraine, a comprehensive methodological approach was used, combining the following methods: internal criticism, culturological, historical-genetic, descriptive, etc. In the process of scientific research, attention was focused on the work of the landowner in the Kyiv Archeographic Commission, which marked the beginning of the formation of Mykola Rigelman as a researcher of the Ukrainian historical and cultural heritage. It was established that he paid most attention to ethnographic research,

popularization of education among the general population, in particular peasants, and preservation of folklore heritage. Among the set of measures initiated by Mykola Rigelman, it is worth highlighting the following: publication of ethnographic collections, in particular by M. Maksymovych and A. Metlynsky; preparation of re-publication of articles from the journal «Selskoe Chittentye» in Ukrainian for the general public, development of a project for the creation of an educational institution in order to train qualified personnel in the agricultural direction. In the process of research, it was found out that Mykola Rigelman was an ardent supporter of the idea of returning Ukrainian influence to Kyiv and combating the dominance of the Polish nobility in the Right Bank. Its implementation included, among other things, the creation of places of memory that would remind of the victorious past of the Ukrainian people. Therefore, Mykola Rigelman became one of the initiators of the Bohdan Khmelnytsky monument in Kyiv.

Keywords: *Mykola Rigelman, Ukrainian cultural heritage, Kyiv, educational activities, Slavophilism.*